

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Навчальний посібник у схемах і таблицях

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2021**

УДК 339.9(075.034)

C24

Авторський колектив: канд. екон. наук, доцент С. В. Бестужева – вступ, підрозд. 1, 3; канд. екон. наук, доцент В. О. Козуб – підрозд. 9, 10; канд. екон. наук, доцент Н. В. Проскурніна – підрозд. 4, 6; канд. екон. наук, доцент В. А. Вовк – підрозд. 2, 5; канд. екон. наук, доцент Ю. Б. Доброскок – підрозд. 8, 12; канд. екон. наук, доцент Т. О. Ставерська – підрозд. 7, 11.

Рецензенти: в. о. зав. кафедри економічної теорії Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова, канд. екон. наук, доцент *Ю. В. Федотова*; професор кафедри міжнародного бізнесу та економічної теорії Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, д-р екон. наук *В. О. Бабенко*.

Рекомендовано до видання рішенням ученої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Протокол № 4 від 31.05.2021 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Світове господарство і міжнародні економічні відносини
C24 [Електронний ресурс] : навчальний посібник у схемах і таблицях / С. В. Бестужева, В. О. Козуб, Н. В. Проскурніна та ін. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 249 с.

ISBN 978-966-676-831-8

Розглянуто теоретико-методичні та прикладні засади формування, розвитку та регулювання сучасної міжнародної економічної системи. Матеріал щодо сучасних тенденцій розвитку міжнародного економічного співробітництва країн у торговельній, інвестиційній, інноваційній, валютно-кредитній та фінансовій сферах, а також особливостей сучасного механізму регулювання міжнародних економічних відносин подано у вигляді схем та таблиць.

Рекомендовано для студентів усіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня всіх форм навчання і викладачів, що проводять лекційні та практичні заняття із цієї навчальної дисципліни.

УДК 339.9(075.034)

© Бестужева С. В., Козуб В. О.,
Проскурніна Н. В. та ін., 2021

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2021

ISBN 978-966-676-831-8

Вступ

Сучасні тенденції розвитку світової економіки неухильно доводять пріоритетність погодження економічних і політичних інтересів країн для ефективного співробітництва та сталого розвитку. Нині глобалізаційні процеси у світовій економіці висвітлили цілий комплекс нагальних для розв'язання проблем, які не тільки відображають їхнє загострення, але й неспроможність для кожної країни їхнього самостійного розв'язання. Відповідно постає питання формування ефективного механізму комплексної взаємодії учасників світогосподарських процесів через конструктивний діалог між ними. Національні економічні інтереси, безумовно, мають бути домінуючими у процесі формування національної економічної моделі, однак міжнародне співробітництво має бути рушійною силою й економічного розвитку окремих країн, і світового економічного середовища загалом. Тільки в такому розумінні на сьогодні світова економічна система має всі можливості для відтворення сталого розвитку в умовах глобалізаційних криз та посилення суперечностей між країнами.

Сучасні міжнародні економічні відносини (МЕВ) є функціональною системою реалізації економічних інтересів суб'єктів міжнародного бізнесу за допомогою специфічних методів, принципів, інструментів, притаманних інтернаціональному рівню взаємодії.

Навчальна дисципліна "Світове господарство і міжнародні економічні відносини" належить до циклу нормативних навчальних дисциплін з усіх спеціальностей.

Об'єктом навчальної дисципліни є світове господарство як цілісна економічна система.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретико-методичні засади формування та розвитку світового господарства як цілісної економічної системи.

Метою викладання цієї навчальної дисципліни є формування системи знань, умінь і практичних навичок щодо теоретичних засад та методико-практичного інструментарію міжнародних економічних відносин.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент має:

знати:

понятійний і категорійний апарат міжнародних економічних відносин;

новітні підходи до оцінювання еволюційного характеру розвитку системи МЕВ;

чинники розвитку міжнародних економічних відносин;

методичні підходи до оцінювання поточного стану та прогнозування тенденцій розвитку основних форм МЕВ;

особливості та принципи міжнародного та державного регулювання руху чинників виробництва й міжнародної торгівлі;

уміти:

здійснювати оцінювання рівня впливу чинників розвитку міжнародних економічних відносин;

аналізувати механізми та форми співробітництва між країнами в торговельній, науково-технічній, інвестиційній, валютно-фінансовій і кредитній сферах;

здійснювати оцінювання експортного потенціалу країни й обґрунтовувати заходи з підвищення його ефективності;

аналізувати та обґрунтовувати доцільність участі країни в інтеграційних процесах;

використовувати емпіричний і статистичний аналізи стану міжнародного середовища для обґрунтування стратегій зовнішньоекономічної діяльності на рівні окремих підприємств;

застосовувати методики здійснення порівняльного аналізу щодо загроз і переваг для вітчизняних підприємств під час виходу на різні сегменти міжнародних товарних, фінансових та валютних ринків.

Пропонований навчальний посібник викладено у вигляді схем і таблиць для кращого засвоєння лекційного та практичного матеріалу. Його структура відповідає робочій програмі навчальної дисципліни та відображає основні питання формування й розвитку світового господарства як цілісної економічної системи. У навчальному посібнику надано глосарій економічних термінів для підвищення рівня володіння студентами понятійно-категоріальним апаратом із цієї навчальної дисципліни.

Для підготовки до практичних і семінарських занять, виконання завдань наприкінці посібника подано розширений список рекомендованої для опрацювання літератури.

У процесі викладання навчальної дисципліни основну увагу приділяють оволодінню студентами професійними компетентностями, наведеними в табл. 1.

Таблиця 1

**Професійні компетентності, яких набувають студенти
у процесі вивчення навчальної дисципліни**

Назви компетентностей	Складові частини компетентностей
1	2
Здійснювати оцінювання поточного стану та прогнозувати тенденції розвитку основних форм міжнародних економічних відносин	Формувати цілісне уявлення про процеси, які характеризують міжнародний рівень взаємодії національних економік
	Застосовувати новітні підходи до оцінювання еволюційного характеру розвитку системи МЕВ
	Виокремлювати чинники розвитку міжнародних економічних відносин та оцінювати ступінь їхнього впливу
	Здійснювати аналіз товарної та географічної структури зовнішньої торгівлі країни
	Здійснювати оцінювання інвестиційного клімату у країні та визначати чинники його формування
	Здійснювати аналіз динаміки та структури міжнародних міграційних потоків
	Здійснювати аналіз динаміки та структури міжнародних науково-технічних зв'язків

1	2
<p>Визначати особливості державного та міжнародного регулювання руху чинників виробництва і торгівлі</p>	<p>Здійснювати аналіз механізмів та форм співробітництва між країнами у валютно-фінансовій сфері</p>
	<p>Класифікувати форми та методи міжнародного кредитування</p>
	<p>Визначати ефекти міжнародної економічної інтеграції, аналізувати передумови та доцільність участі країн в інтеграційних процесах</p>
	<p>Виявляти особливості та принципи міжнародного та державного регулювання руху чинників виробництва і торгівлі</p>
<p>Обґрунтовувати доцільність міжнародної економічної інтеграції країни</p>	<p>Визначати та обґрунтовувати чинники формування національної гео економічної моделі</p>
	<p>Визначати форми та рівні економічної глобалізації</p>

Контрольні запитання

1. Що таке "міжнародна міграція робочої сили"?
2. Які є історичні етапи розвитку міжнародних міграційних процесів?
3. Як класифікують міжнародну міграцію робочої сили?
4. У якому розділі/підрозділі платіжного балансу країни відображають кількісні показники міжнародної міграції робочої сили та які?
5. Які є основні центри тяжіння міжнародної міграції робочої сили?
6. Які є напрями сучасних міжнародних міграційних потоків?
7. У чому полягають позитивні та негативні наслідки міграції робочої сили для:
 - а) країни-експортера робочої сили;
 - б) країни-імпортера робочої сили;
 - в) світової економіки загалом?
8. У чому полягають особливості сучасного розвитку світового ринку праці?
9. Які заходи запроваджує країна для регулювання еміграції?
10. У чому полягає зміст селективного підходу у процесі регулювання імміграції?
11. Чи має економічний сенс стимулювання рееміграції для:
 - а) країни-експортера робочої сили;
 - б) країни-імпортера робочої сили;
 - в) світової економіки загалом?
12. Яких обмежувальних заходів уживають щодо втримання зростання кількості іммігрантів у:
 - а) розвинутих країнах;
 - б) країнах, що розвиваються;
 - в) країнах із трансформаційною економікою?
13. Яка роль міжнародних організацій у регулюванні міжнародних міграційних потоків?
14. Яка роль України у процесах міжнародної міграції робочої сили?
15. Які є сучасні тенденції розвитку ринку праці в Україні?
16. Які є передумови та наслідки інтенсифікації міжнародних міграційних потоків з України?

Рекомендована література: [8; 9; 14; 26; 32; 41; 44; 61; 63; 81; 83; 86; 89; 96 – 98].

7. Міжнародний науково-технічний обмін

Основні питання

- 7.1. Технологія як товар і чинник виробництва.
- 7.2. Правові форми захисту міжнародного передавання технологій.
- 7.3. Міжнародні комерційні та некомерційні науково-технічні зв'язки.
- 7.4. Міжнародне регулювання ринку технологій.
- 7.5. Україна на міжнародному ринку технологій.

7.1. Технологія як товар і чинник виробництва

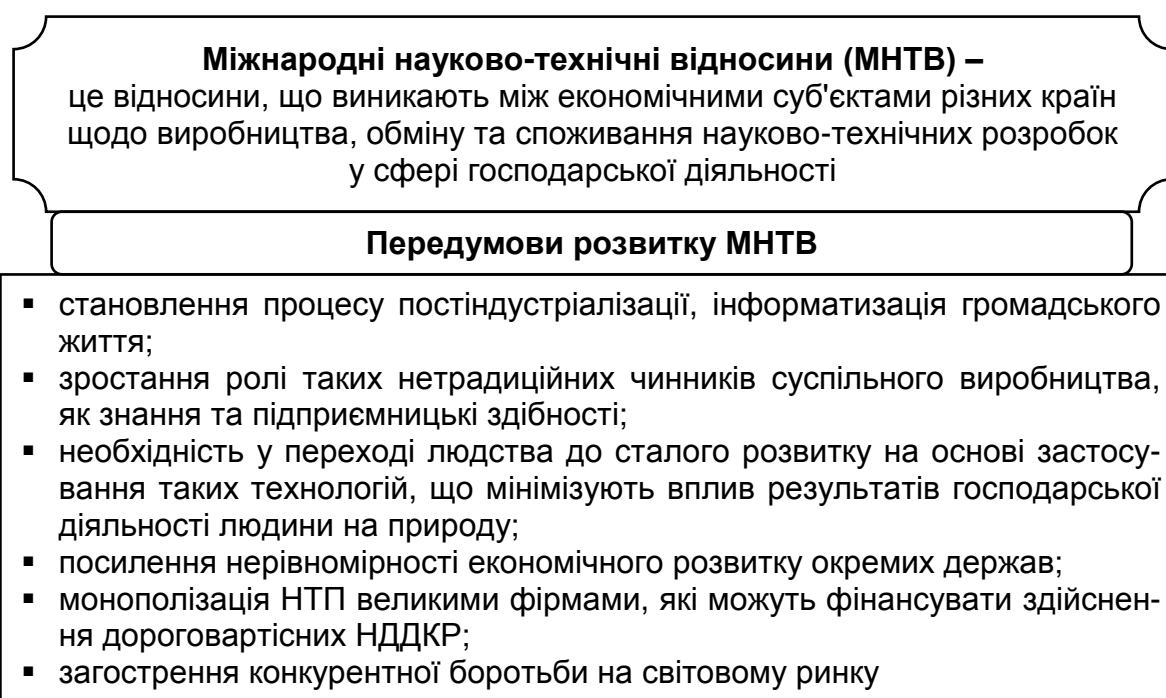

Рис. 7.1. Характеристика міжнародних науково-технічних відносин

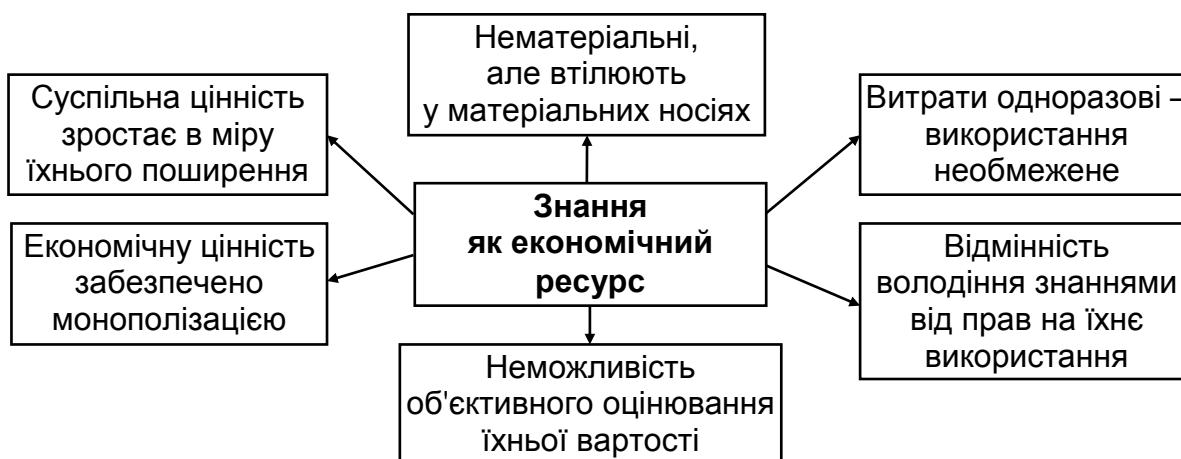

Рис. 7.2. Особливості знань як економічного ресурсу

Рис. 7.3. **Форми реалізації науково-технічних досягнень**

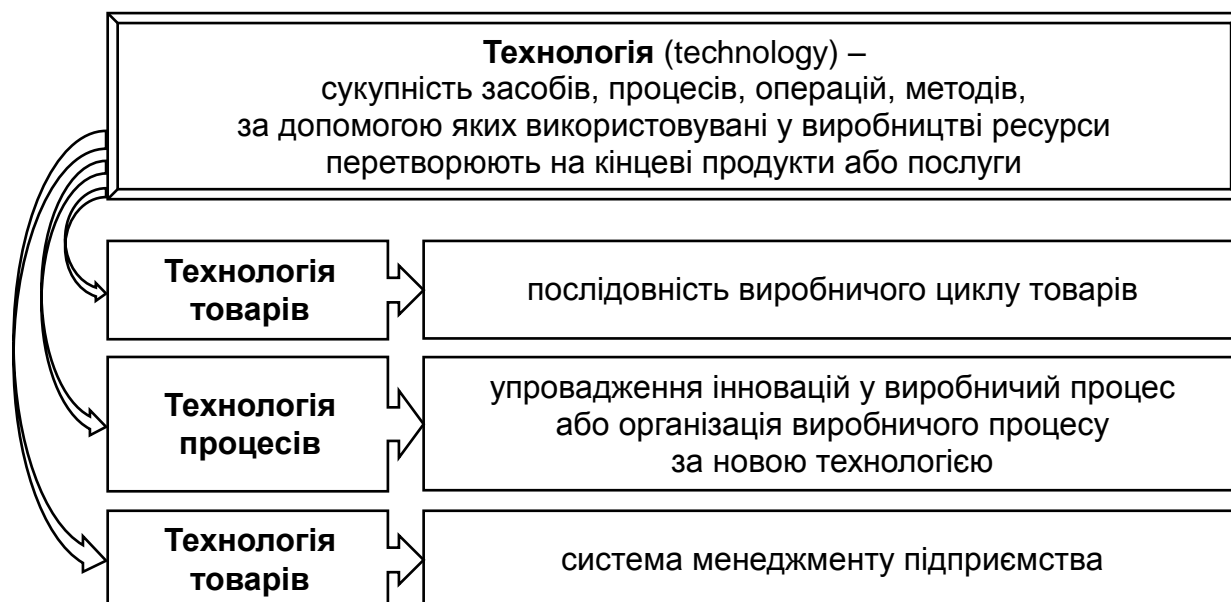

Рис. 7.4. **Зміст технології**

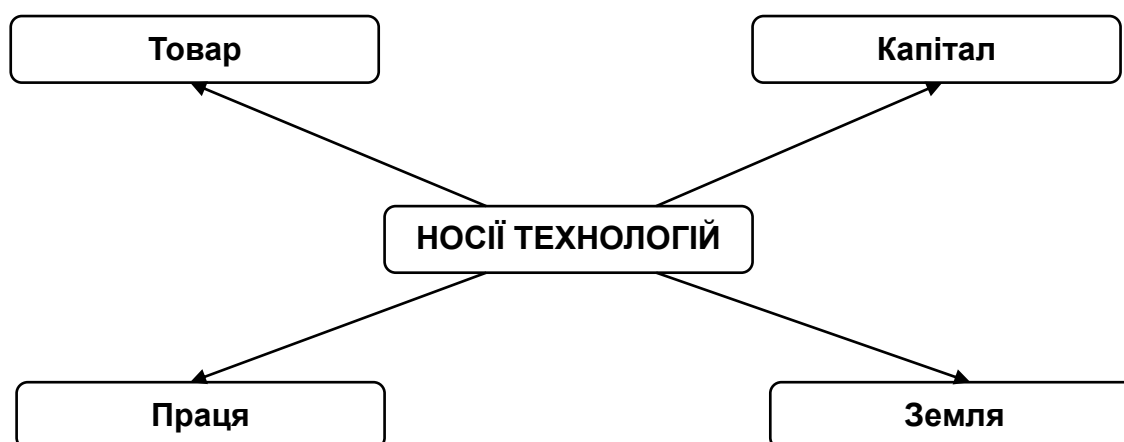

Рис. 7.5. **Носії технологій**

7.2. Правові форми захисту міжнародного передавання технологій

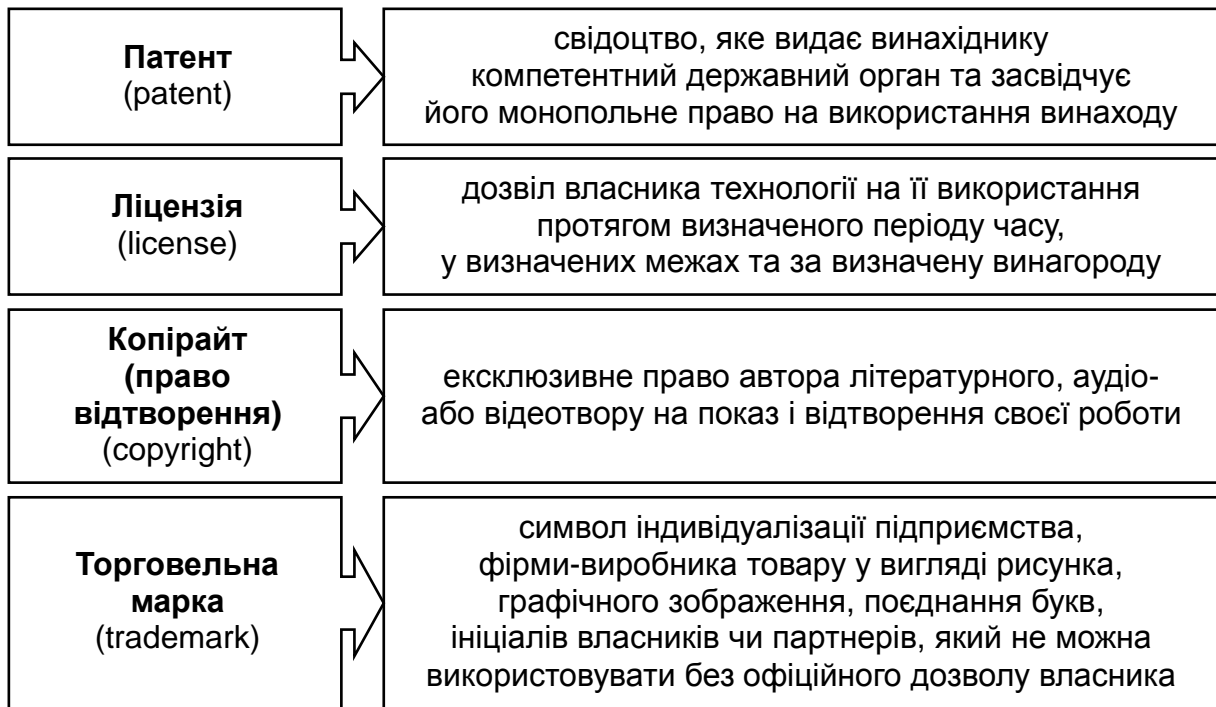

Рис. 7.6. Правові форми захисту міжнародного передавання технологій

Рис. 7.7. Процес міжнародного передавання технології

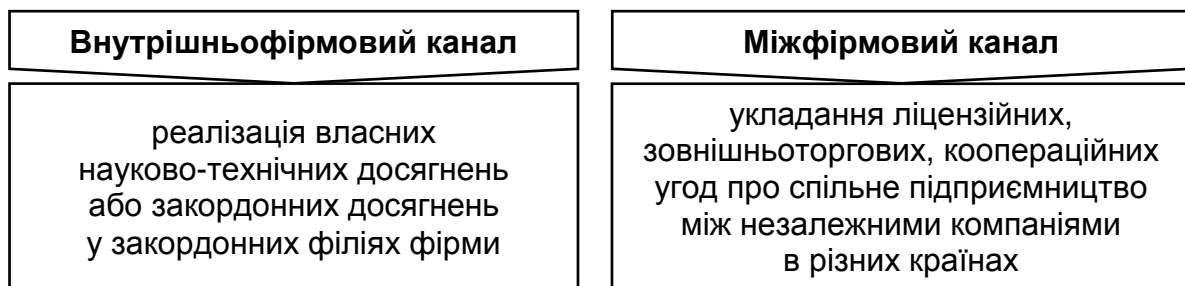

Рис. 7.8. Канали передавання технології

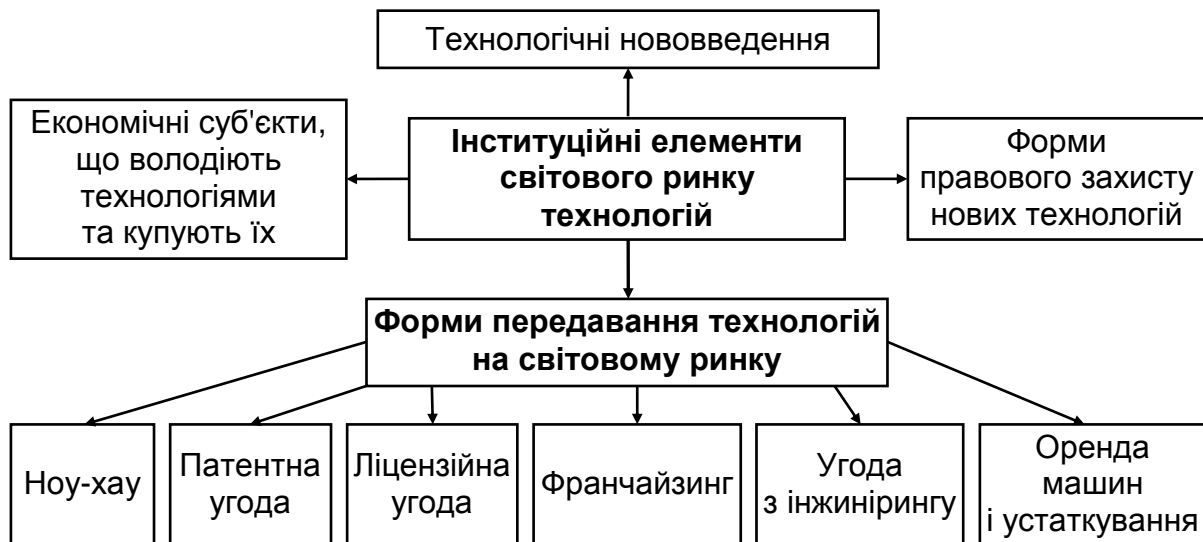

Рис. 7.9. Елементи світового ринку технологій

7.3. Міжнародні комерційні та некомерційні науково-технічні зв'язки

Некомерційні	Комерційні
надання науково-технічної інформації, тобто поширення відомостей про технології через літературні джерела, патенти, інформаційні листи, стандарти тощо	<i>Передавання технології</i>
проведення виставок, ярмарків, конференцій, симпозіумів	виконання НДДКР за замовленнями; ліцензування; інжиніринг; закупівля зразків техніки для імітації; закупівля машин та устаткування; лізинг машин та устаткування
стажування спеціалістів	<i>Спільне розроблення та використання технології</i>
спільні фундаментальні науково-технічні розроблення	координація НДДКР; кооперування НДДКР на договірній основі; спільне ведення НДДКР через залучення спеціалістів для роботи за кордоном чи організацію спільного колективу розробників
	<i>Промислове кооперування та спільне підприємництво</i>
	у формі науково-технічного виробничого кооперування; у формі спільних підприємств (СП)

Рис. 7.10. Способи передавання технології

Ноу-хау (know how)	надання технічного досвіду та секретів виробництва, використання яких забезпечить підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства
Патентна угода (patent agreement)	міжнародний торговельний договір із передавання прав власності на винахід, за яким власник патенту поступається правами на використання винаходу покупцеві
Ліцензійна угода (licensing agreement)	міжнародний торговельний договір із надання дозволу власником технології на її використання покупцем у визначених межах, протягом визначеного періоду часу та за визначену винагороду
Інжиніринг (engineering)	надання технологічних знань, необхідних для придбання або орендування, монтажу та введення в експлуатацію основних виробничих фондів
Франчайзинг (franchising)	передавання торговельної марки та технології власником (франчайзером) на визначених умовах покупцю (франчайзі), які зазначають у франчайзинговому договорі (франшизі)
Угоди про співробітництво	промислове та інвестиційне співробітництво, науково-технічна та виробнича кооперація як способи передавання технологій між країнами
Міжнародне технічне сприяння	полягає у сприянні розвитку технології процесів, продуктів чи управління в технічній, економічній та інших сферах різних країн

Рис. 7.11. **Форми міжнародного передавання технології**

Чинники зростання обсягів торгівлі ліцензіями

- Комерційна зацікавленість у здійсненні технологічних трансфертів.
- Посилення конкуренції на світовому ринку та зміна її характеру із цінової на технологічну.
- Дістання доступу до додаткових джерел ресурсів.
- Здійснення перехресного ліцензування, у процесі якого компанії дістають доступ до нових технологій іноземних партнерів.
- Можливість проникнення на ринки країн із жорсткою протекціоністською зовнішньоторговельною політикою.
- Невідповідність технології стратегічним пріоритетам ліцензіара та можливість отримання прибутків від ліцензійної торгівлі.
- Політична нестабільність у країні, яка є гальмом для залучення іноземних інвестицій у високотехнологічні галузі.
- Відсутність належного правового забезпечення науково-технічного співробітництва у країні

Рис. 7.12. **Чинники зростання обсягів торгівлі ліцензіями**

Види ліцензій

Види	Характеристика
Патентна	класична ліцензія на використання запатентованих винаходів, промислових зразків
Безпатентна	на передавання патентів, не захищених правами промислової власності
Виняткова	покупцеві надано монополієне право на використання об'єкта ліцензії на визначеному ринку
Невиняткова	допускають багаторазовий продаж однієї й тієї самої ліцензії на визначеному ринку
Комплексна	поєднує елементи патентної й безпатентної ліцензій
Відкрита	патентовласник готовий надати право на використання свого патенту будь-якій фізичній або юридичній особі
Примусова	держава примушує патентовласника передати іншим право на використання його патенту
Перехресна	продавець і покупець обмінюються ліцензіями на належні їм об'єкти промислової власності
Чиста	самостійна ліцензія без супутнього постачання устаткування
Обгорткова	замість звичайного договору, ліцензіар установлює умови прямо на пакуванні, а покупець стає ліцензіатом через те, що купив програму та розкрив пакування

Недоліки торгівлі ліцензіями для ліцензіара

Утрата можливості отримання прибутків від самостійного впровадження технології у виробництво

Зниження цінності технології через укладання ліцензійних угод із декількома ліцензіатами

Утрата або обмеження контролю над упровадженням технології у виробництво та якістю продукції, що значною мірою впливає на імідж компанії-ліцензіара

Неможливість або труднощі здійснення контролю за погашенням ліцензійних платежів

У разі розширення своєї діяльності шляхом упровадження нової технології ліцензіат стає конкурентом ліцензіара (під час експорту продукції на ринки країн, що розвиваються)

Рис. 7.13. Недоліки торгівлі ліцензіями для ліцензіара

Рис. 7.14. Ліцензійна угода

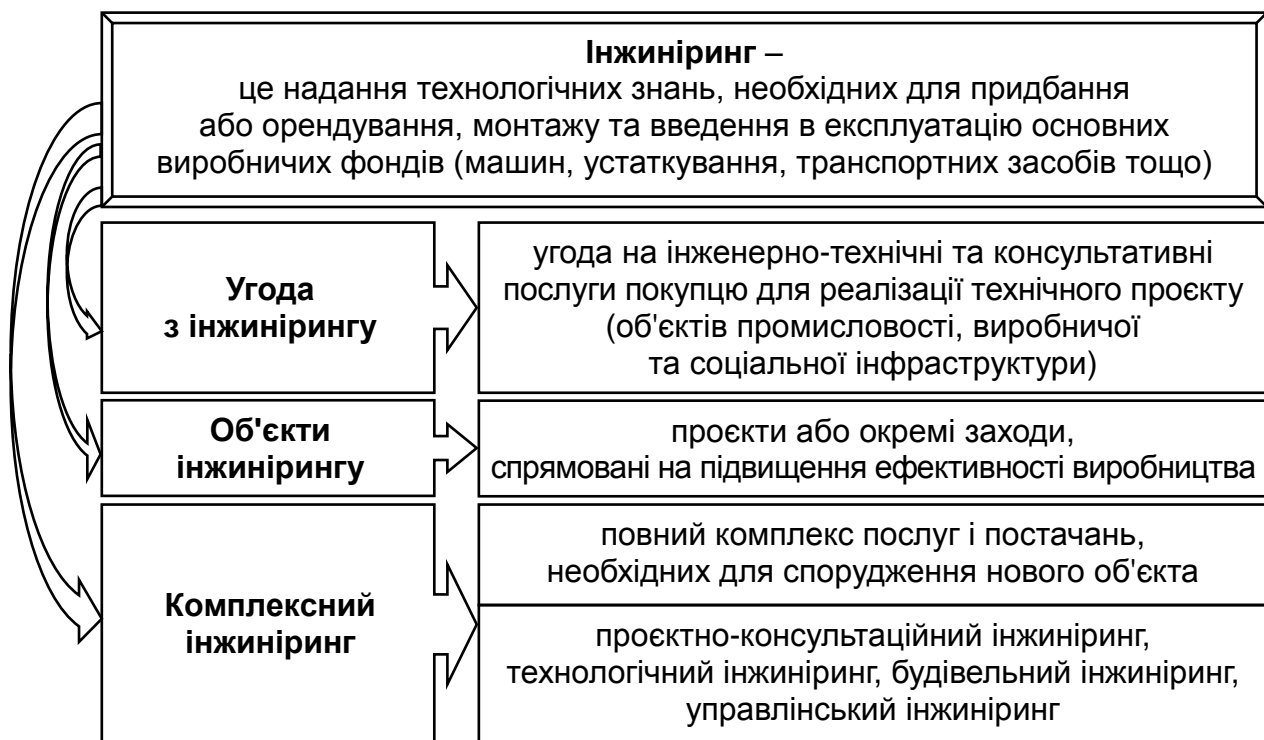

Рис. 7.15. Інжиніринг

Рис. 7.16. Міжнародне технічне сприяння

7.4. Міжнародне регулювання ринку технологій

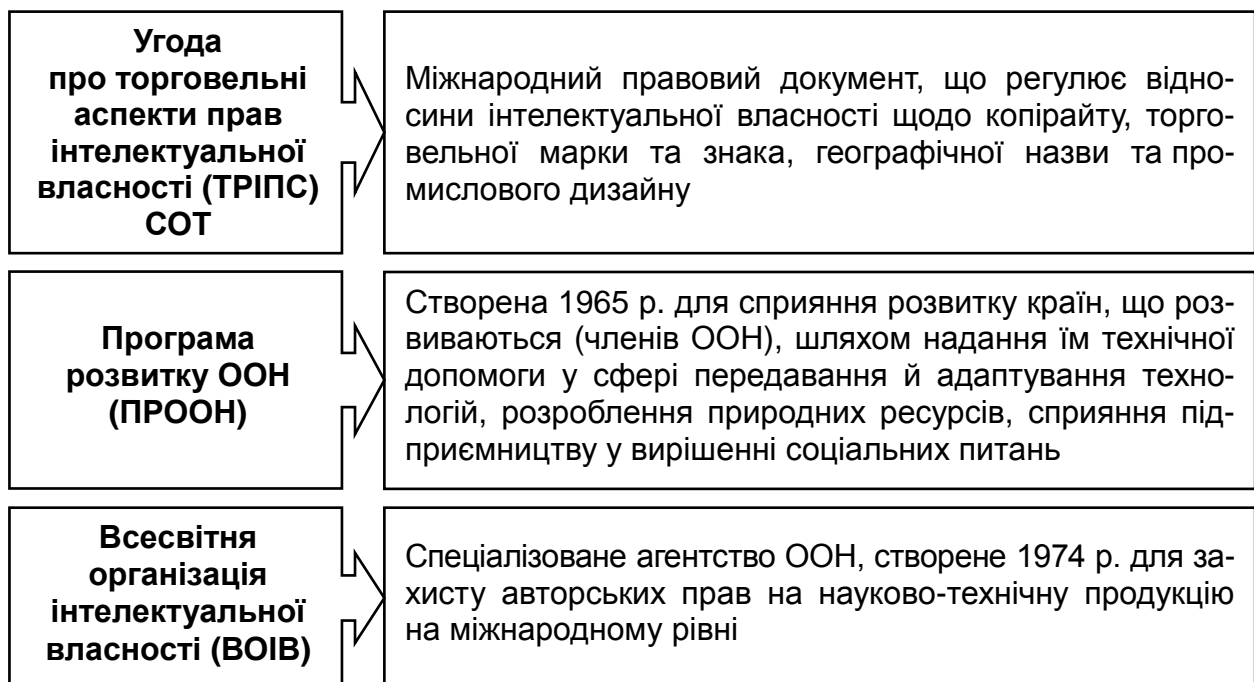

Рис. 7.17. Міжнародне регулювання ринку технологій

7.5. Україна на міжнародному ринку технологій

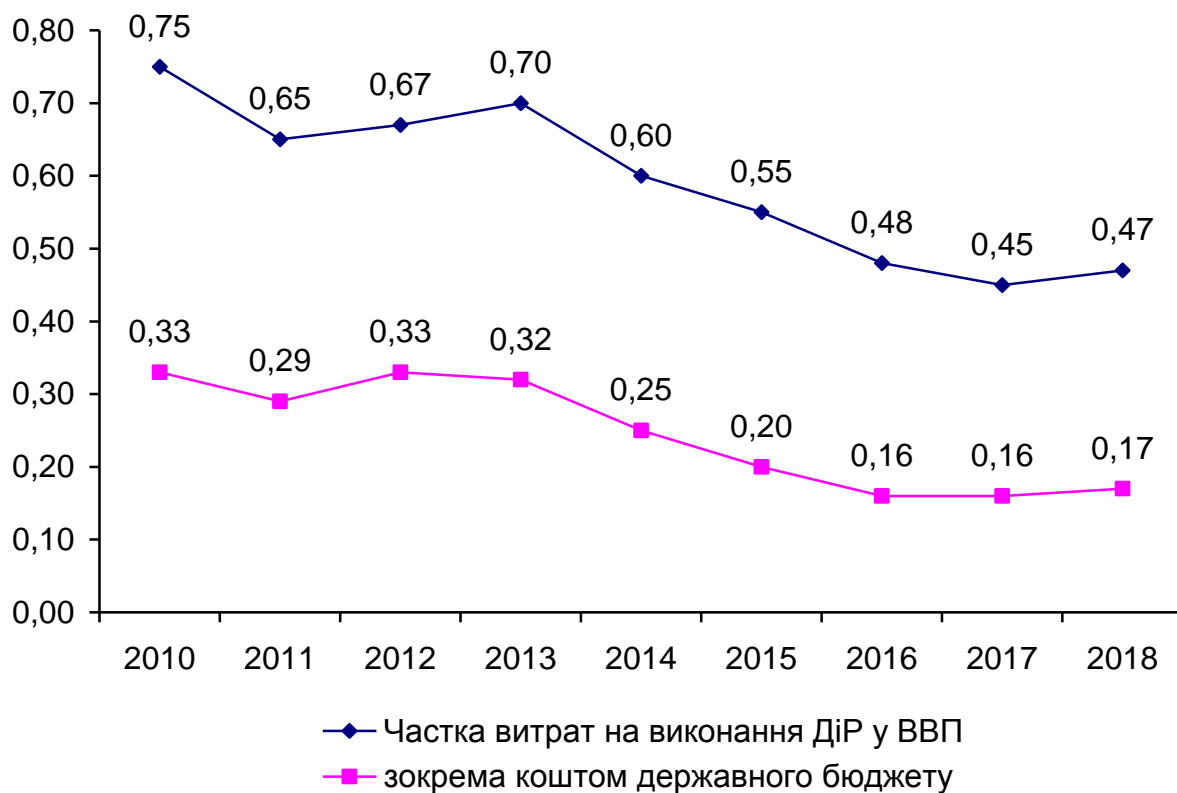

Рис. 7.18. Динаміка наукомісткості ВВП України, % [83]

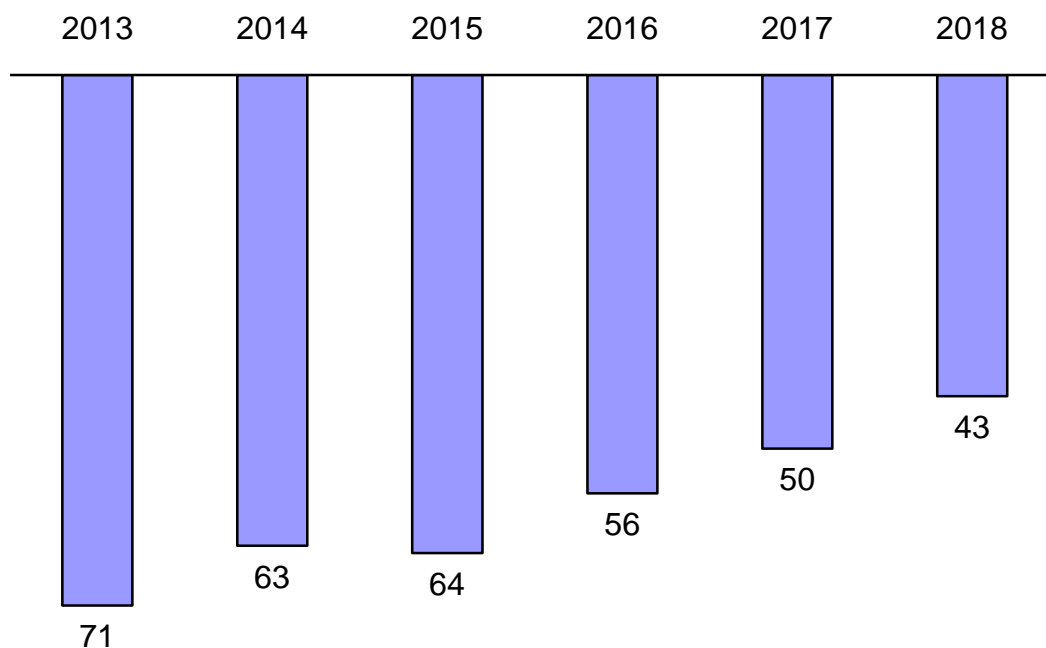

Рис. 7.19. Рівень інноваційності України [83]

Контрольні запитання

1. Що розуміють під міжнародним науково-технічним обміном?
2. У чому полягає подвійність природи технології?
3. Які бувають носії передавання технології?
4. Які причини спонукають країни до участі в міжнародному науково-технічному співробітництві?
5. Які форми правового захисту технології використовують у процесі міжнародного науково-технічного обміну?
6. Які виділяють основні форми міжнародної науково-технічної взаємодії?
7. Які є основні канали трансферту технологій у міжнародному економічному середовищі?
8. У чому полягає економічна доцільність експорту та імпорту технології?
9. Чи є ліцензійна торгівля однією з поширених форм міжнародного науково-технічного обміну?
10. Яка структура ліцензійної угоди та як її укладають?
11. Які види ліцензій використовують у міжнародній інноваційній діяльності?
12. Які є межі використання таких видів ліцензійного винагородження, як роялті, паушальний платіж, участь у прибутку, участь у власності?
13. Яка форма міжнародного науково-технічного обміну не має правового захисту й чому?
14. У чому полягають особливості укладання патентної угоди?
15. Яку роль у забезпеченні розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва відіграє ООН?
16. Які чинники обумовлюють особливості технології як об'єкта економічних операцій?
17. У чому полягають особливості та які є основні форми міжнародної технічної допомоги?
18. Які чинники сприяють активізації процесів міжнародного обміну технологіями?
19. Які інструменти державного регулювання міжнародного науково-технічного обміну є найбільш дієвими в сучасних умовах?

Рекомендована література: [2; 8; 9; 15; 19; 20; 32; 35; 36; 41; 79; 81; 83; 95 – 97; 100].

Розділ 2

Інституційні засади розвитку світового господарства в умовах глобалізації та міжнародної економічної інтеграції

8. Світова валютна система.

Міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини

Основні питання

- 8.1. Світова валютна система: етапи формування й розвитку, структура та принципи організації.
- 8.2. Валютний курс як елемент світової валютної системи.
- 8.3. Платіжний баланс країни: сутність, структура.
- 8.4. Міжнародні кредитні відносини: сутність і форми.
- 8.5. Україна в системі міжнародних валютно-фінансових відносин.

8.1. Світова валютна система: етапи формування й розвитку, структура та принципи організації

Рис. 8.1. Світова валютна система

Контрольні запитання

1. Які є передумови створення міжнародних організацій?
2. Яку роль відіграють міжнародні організації в системі міжнародних відносин?
3. За якими критеріями класифікують міжнародні організації у світовій економіці?
4. У чому полягає принципова різниця між міжнародними та наднаціональними організаціями?
5. Яку роль відіграє ООН у розв'язанні нагальних проблем світової економіки?
6. Які організації входять до структури ООН?
7. У чому полягають особливості кредитної діяльності МВФ?
8. Яка мета створення Світового банку?
9. Які організації входять до структури Світового банку?
10. У чому полягають відмінності Міжнародної асоціації розвитку від Міжнародної фінансової корпорації?
11. Яка мета створення Міжнародного банку реконструкції та розвитку?
12. У чому полягає специфіка діяльності Міжнародного агентства з гарантування інвестицій?
13. Яку роль відіграють Лондонський та Паризький клуби в регулюванні міжнародних фінансово-кредитних відносин?
14. Які причини спонукали до реорганізації Генеральної угоди про тарифи та торгівлю (ГАТТ)?
15. Чи є принципові відмінності ГАТТ від СОТ?
16. Які є регіональні банки розвитку та в чому полягає специфіка їхньої діяльності?
17. Чи сприяє діяльність регіональних банків розвитку поглибленню регіональної інтеграції?
18. Які є групи міжнародних галузевих організацій?
19. Діяльність яких міжгалузевих організацій спрямовано на розв'язання глобальних проблем світової економіки?
20. Які є особливості співробітництва України з міжнародними організаціями?

Рекомендована література: [9; 12; 19; 21; 26; 33; 37; 42; 45; 46; 53; 58; 61; 85; 86; 90; 91].

11. Економічна єдність світу та глобальні проблеми міжнародних економічних відносин

Основні питання

- 11.1. Формування економічної єдності світу.
- 11.2. Особливості сучасної економічної глобалізації.
- 11.3. Глобальні проблеми світового господарства й міжнародних економічних відносин.

11.1. Формування економічної єдності світу

Таблиця 11.1

Визначення сутності поняття "глобалізація" в економічній літературі

Автори	Сутність поняття "глобалізація"
Р. Робертсон	процес щораз більшого впливу різних чинників міжнародного значення на соціальну дійсність в окремих країнах, яке й стало основоположним у теорії глобалізації
У. Бек	процеси у сферах політики, економіки, культури, екології тощо, яким притаманна власна внутрішня логіка й які не зводять один до одного
Е. Гідденс	інтенсифікація поширення на весь світ соціальних відносин, які пов'язують віддалені місця таким чином, що локальні події формуються подіями, які відбуваються за багато миль від них, і навпаки
М. Кастельс	посилення взаємозалежності та взаємовпливу різних сфер та процесів світової економіки, які виявляють у поступовому перетворенні світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, капіталів, робочої сили та знань
М. Інтріллігейтор	значне розширення світової торгівлі та всіх видів обміну в міжнародній економіці за явно виявленої тенденції до щораз більшої відкритості, інтегрованості та відсутності кордонів
В. К. Ломакін	створення та розвиток міжнародних продуктивних сил, чинників виробництва у процесі використання засобів виробництва в міжнародному просторі
В. С. Паньков	вища стадія інтернаціоналізації господарського життя та його основи – науково-виробничої інтернаціоналізації
О. Г. Білорус, А. М. Поручник та Д. Г. Лук'яненко	взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодія людини й навколишнього середовища
С. В. Бестужева	сучасна тенденція розвитку світового господарства як системи взаємопов'язаних та взаємозалежних суб'єктів господарювання, серед яких значне місце посідають саме країни

11.2. Особливості сучасної економічної глобалізації

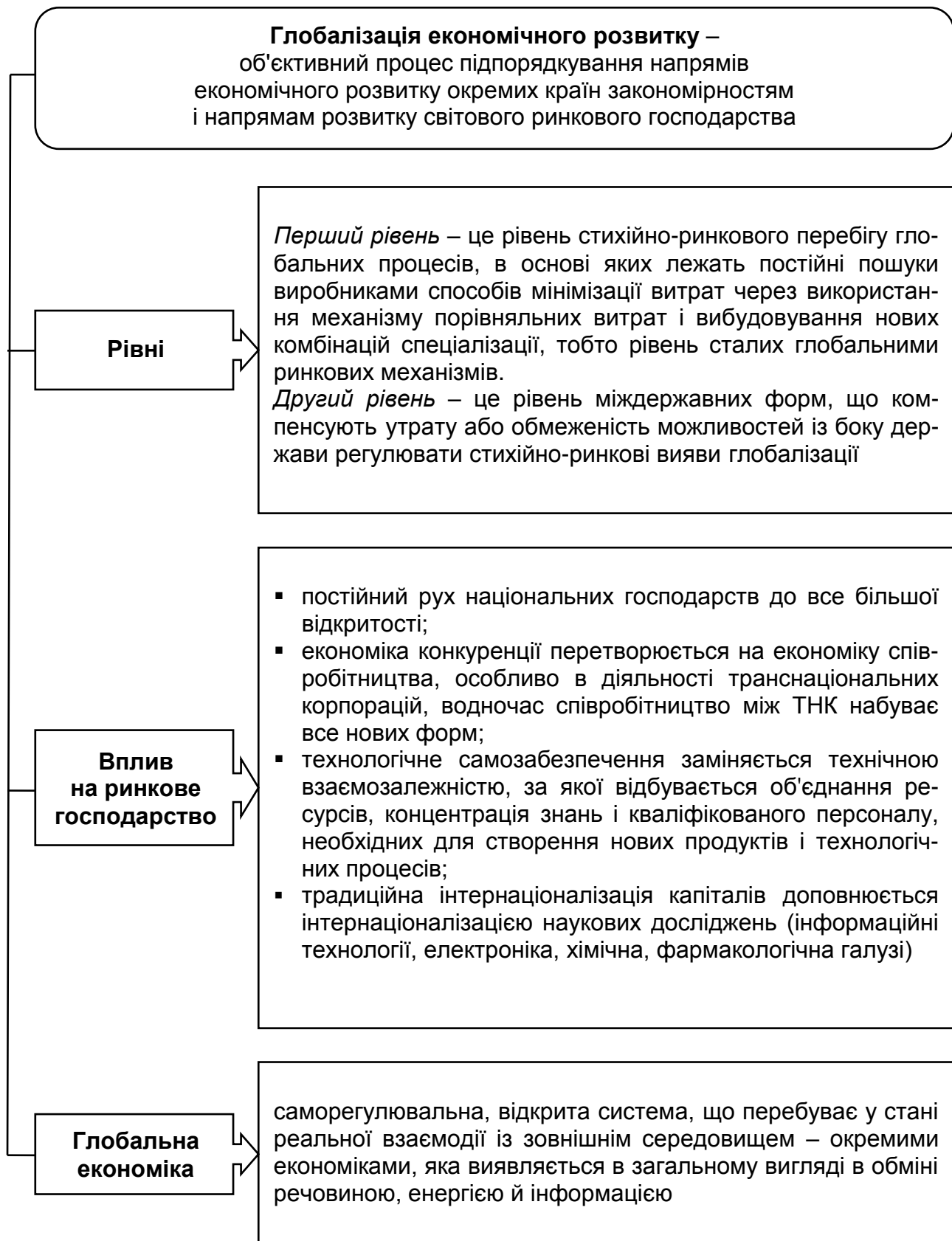

Рис. 11.1. Глобалізація економічного розвитку

Суперечності процесу глобалізації

По-перше, функціональна цілісність і взаємозумовленість світу, що виникає під впливом глобалізаційних процесів, заходить у суперечність із політичною фрагментацією міжнародної системи держав-націй. У ХХ ст. паралельно з інтеграцією посилилася тенденція до дроблення наявних державних утворень за етнічною ознакою (розпад колоніальної системи, СРСР, Югославії та ін.)

По-друге, процес глобалізації істотно ускладнюється проблемами входження до глобальної економічної системи країн периферії. У відносинах між центром і периферією світового господарства наявна асиметрична взаємозалежність: залежність країн, що розвиваються, і країн із перехідною економікою від розвинених країн набагато більше, ніж навпаки

По-третьє, процес глобалізації все більшою мірою стикається із проблемами, народженими ним самим на сучасному етапі розвитку цивілізації – глобальними проблемами. Виникнення цих проблем – очевидний вияв глобалізації всесвітнього господарства, що відбувається в конфліктній, проблемній, суперечливій формі

Рис. 11.2. Суперечності процесу глобалізації

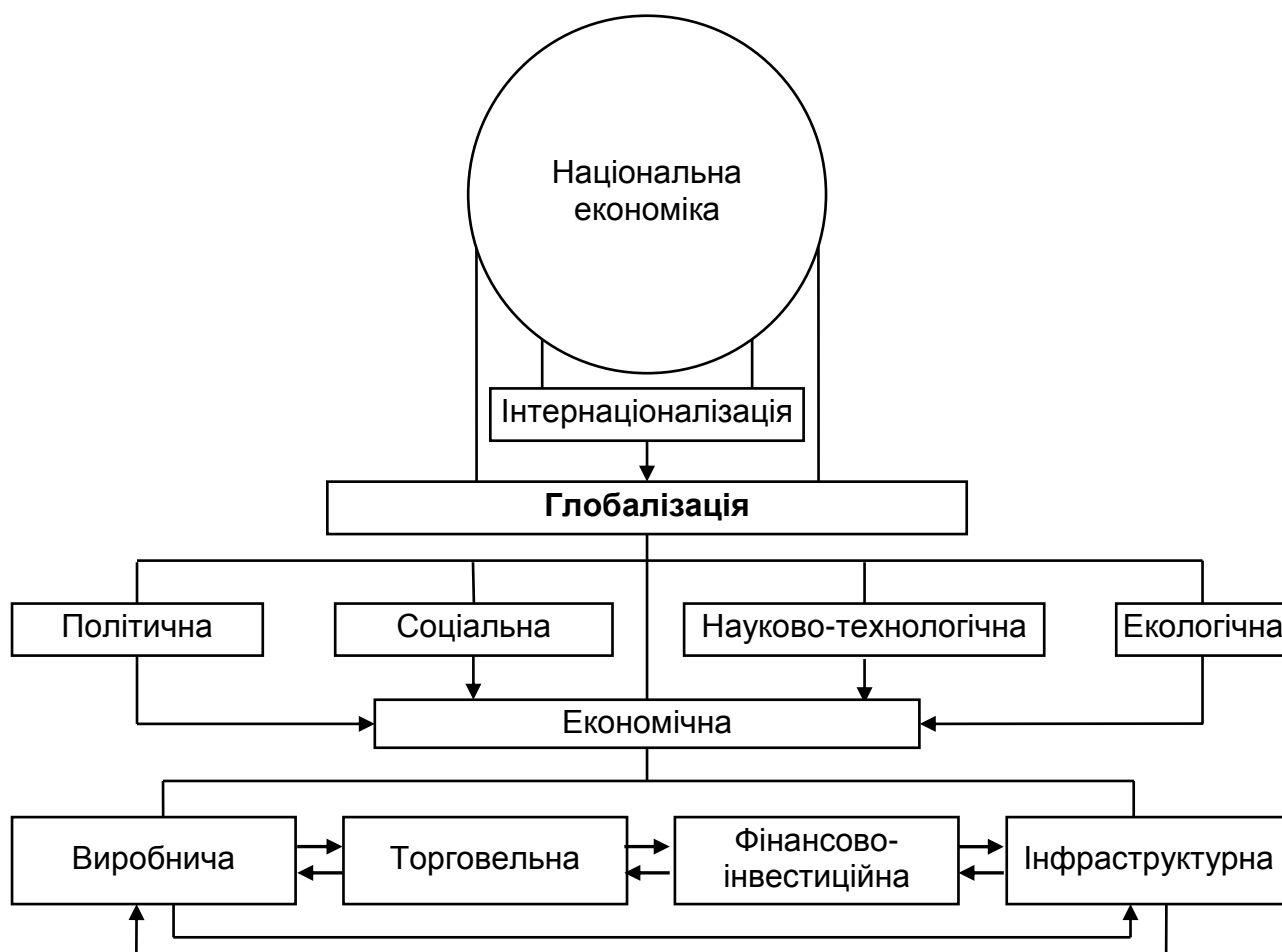

Рис. 11.3. Структуризація глобалізаційного процесу

Теорії глобалізації

Теорії	Зміст
<p>Концепція межі зростання А. Печчеї</p>	<p>Засновники Римського клубу зіткнулися зі спільними труднощами в реалізації корпоративних проєктів і програм, першопричиною яких є глобальні системні ефекти. Досягнення цієї школи полягає в результативних спробах моделювання світової економічної динаміки на основі п'яти взаємопов'язаних змінних величин: населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продовольства. Значення цих результатів полягає в тому, що межі зростання вбачають у таких внутрішніх обмеженнях світового людства, як панування глобальних корпорацій, суверенітет усе більш численних держав та їхня конфліктна конкуренція, зверхність цивілізації Заходу, дезінтеграція людського співтовариства. А. Печчеї запропонував глобальну програму "нового гуманізму", сутність якої саме в "людській революції", інтеграції людей світу, формуванні світової людської спільноти, здатної до колективних зусиль із планування й управління заради спільного майбутнього людства</p>
<p>Концепція сталого розвитку Л. Брауна</p>	<p>Роблячи висновок про наявність планетарних меж економічного зростання, представники цієї школи заявили про неефективність і недорозвинутість традиційного людського суспільства як причину й наслідок надмірного демографічного зростання. Приваблює запропонована поступовість, поетапність, еволюційність змін. Вищу мету програми сталого розвитку її ініціатори вбачають у пошуках нових шляхів, які б забезпечили прогрес людства не тільки в елітарних регіонах і в короткі періоди (цикли), а на всьому глобальному просторі й на довгу перспективу</p>
<p>Школа універсального еволюціонізму у глобалістиці М. Моїсеєва (школа глобальної екології)</p>	<p>Глобальну природу слід розглядати як самоорганізовану систему, реакція якої є неминучою в довгостроковому плані. Ініціатори концепції закликають ураховувати зворотну реакцію біосфери на процеси глобального розвитку. Спільний розвиток глобального людського суспільства й біосфери може бути цілеспрямованим, взаємопогодженим та ефективним. Вона запропонувала теорію глобальних рішень і компромісів. Ця школа розробила й репрезентувала моделі глобальних наслідків ядерної війни, ядерної зброї та ядерної зими, а також соціологію глобального компромісу. Доведена можливість світових угод кооперативного типу, що об'єднують зусилля й ресурси суверенних держав для вирішення планетарних завдань. Запропонована концепція глобальних інститутів згоди, які можуть досягати стабільних та ефективних компромісів</p>
<p>Школа контрольованого глобального розвитку Д. Гвішіані</p>	<p>Почала реалізацію програми "Моделювання глобального розвитку", маючи за мету створення системи моделей альтернативного глобального розвитку й рекомендацій щодо вибору оптимальних керувальних стратегій. Пропонують розвивати глобалістику з позицій загальносоціологічної теорії та методології. Перехід до інформаційного суспільства розглядають як магістральний шлях розв'язання глобальних проблем</p>

Ключові ознаки глобалізації за П. Ратлендом

Ознаки	Зміст
1. Революція в інформаційних технологіях	Глобальна ера пов'язана з комунікаційними системами – телебаченням, реактивними літаками, супутниками, комп'ютерами, мікросхемами, мобільними телефонами, Інтернетом, контейнерними перевезеннями тощо
2. Економічна революція	Під нею П. Ратленд розуміє політику економічного зростання, що укладають у парадигму Вашингтонського консенсусу. Вона містить такі елементи: змінні обмінні курси; пом'якшення торговельних перешкод; "зелена революція в сільському господарстві"; дешева енергія (зокрема, завдяки атомній енергетиці); прискорений розвиток сфери послуг; зростання значення транснаціональних корпорацій і заохочення їхнього випереджального розвитку; зниження регульовальної ролі уряду в національній економіці
3. Регіоналізація світової економіки	Разом із глобалізацією міжнародних економічних відносин поширюється утворення регіональних інтеграційних угруповань (ЄС, НАФТА та ін.), значення яких у світовій економіці зростає
4. Поляризація	Глобалізація, на думку П. Ратленда, поглиблює прірву в економічних рівнях високорозвинутих країн та країн менш розвинутих

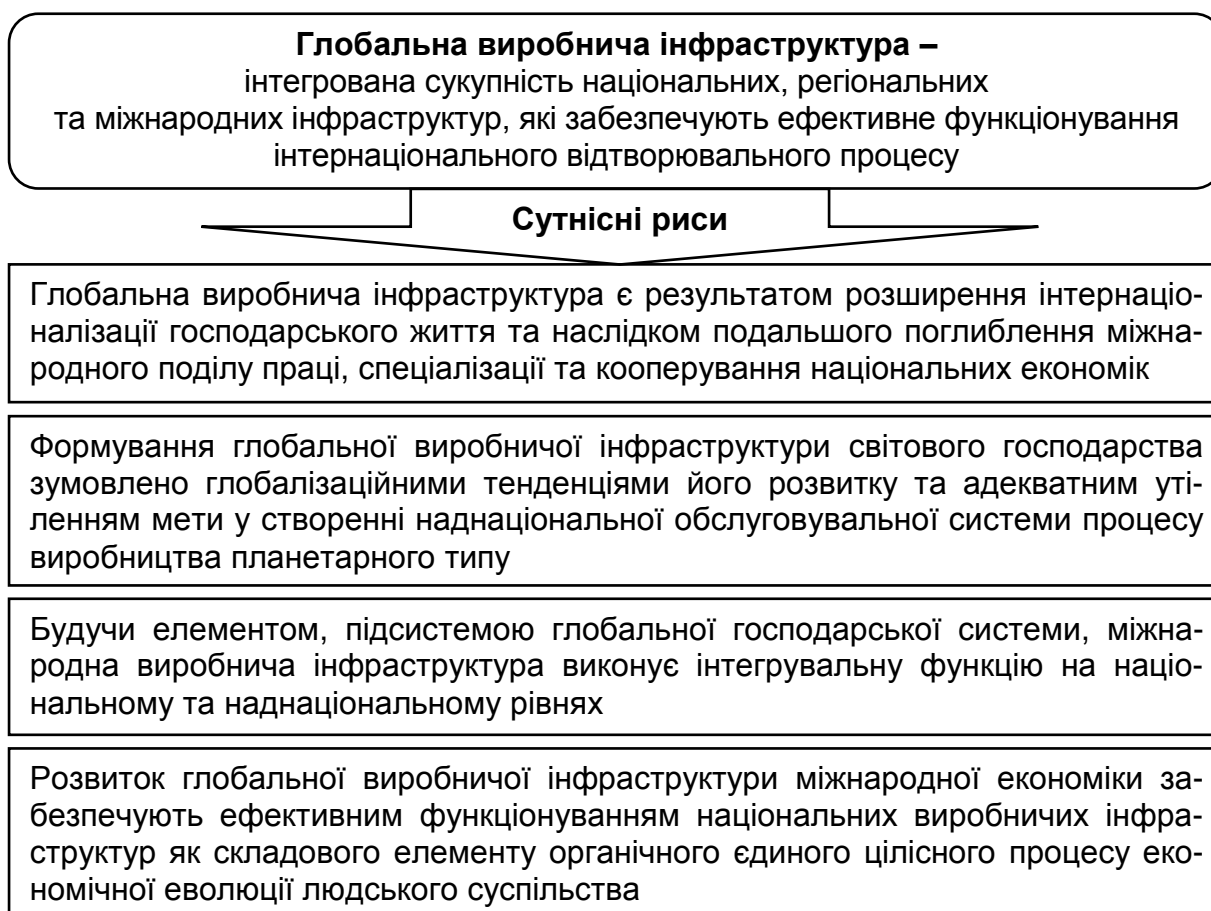

Рис. 11.4. Глобальна виробнича інфраструктура

Наслідки глобалізації

Переваги (позитиви) глобалізації	Недоліки (негативи) глобалізації
1) розширення ринків і загострення міжнародної конкуренції, що призводить до поглиблення спеціалізації й міжнародного поділу праці та стимулює, своєю чергою, зростання виробництва не тільки на національному, а й на світовому рівні	1) нерівномірність розподілу переваг глобалізації між країнами ("центр – напівпериферія – периферія") і галузями, поглиблення асиметрії в соціальній структурі світової економіки (за даними ООН, 20 % населення Землі (так званий "золотий мільярд") отримує 83 % світового доходу)
2) зростання економії на масштабах виробництва, що потенційно може зумовити скорочення витрат і зниження світових цін	2) посилення залежності внутрішніх процесів функціонування й розвитку від зовнішніх чинників, що в деяких випадках мають деструктивний характер
3) збільшення вигаду від торгівлі на взаємовигідній основі, що задовольняє всі сторони, якими можуть бути окремі особи, фірми й інші організації, країни, торговельні союзи та навіть цілі континенти	3) помітне збільшення розриву в рівнях заробітної плати кваліфікованих і менш кваліфікованих працівників, а також зростання частки безробіття серед останніх
4) підвищення продуктивності праці, унаслідок більш раціонального використання ресурсів та організації виробництва на глобальному рівні й поширення передових технологій, а також конкурентного тиску, унаслідок безперервного впровадження інновацій у світовому масштабі	4) перенесення фірмами країн із високою вартістю робочої сили частини своїх виробничих потужностей, зазвичай, екологічно небезпечних, у країни з низькою оплатою праці
	5) посилення навантаження на світову екосистему та визрівання конфліктів, пов'язаних із дістанням доступу до джерел природних ресурсів (водних, лісових, енергетичних)
	6) вихід недоліків та провалів ринку (недовиробництво суспільних благ і послуг, негативні зовнішні ефекти, тенденції до концентрації економічної влади (монополізація)) за межі державних кордонів, їхнє поширення у планетарному масштабі
	7) посилення суперечностей між глобальними та національними інтересами в умовах відсутності дієвої системи глобального управління й ефективних механізмів міжнародної координації

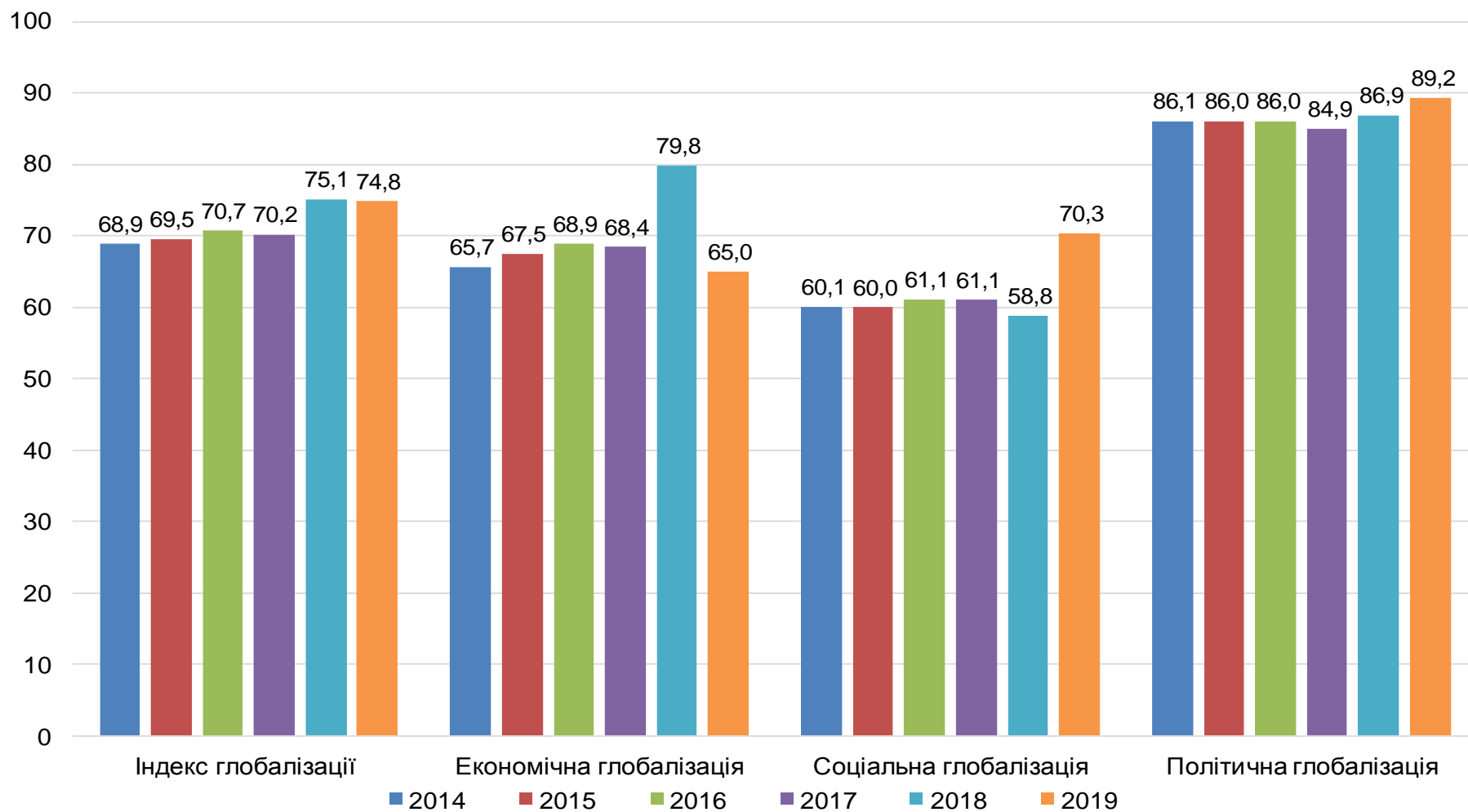

Рис. 11.5. Динаміка значень рейтингу України за індексом рівня глобалізації KOF у 2014 – 2019 рр. [83]

МІСЦЕ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ІНДЕКСАХ РОЗВИТКУ

СЛОВО І ДІЛО

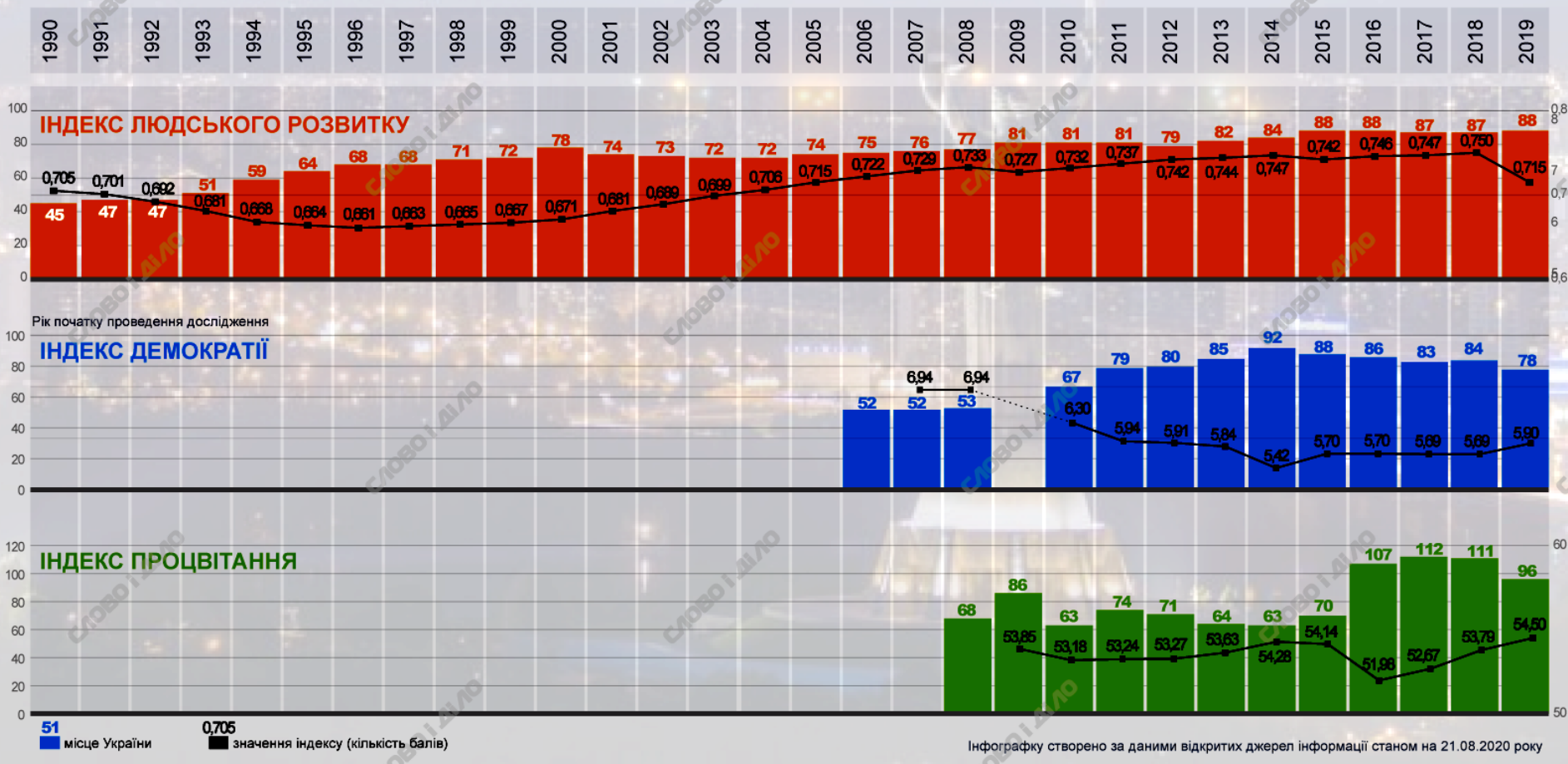

Рис. 11.6. Місце України в індексах розвитку [83]

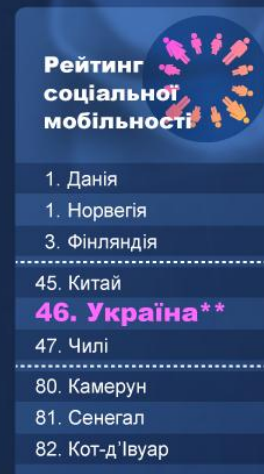

Рис. 11.7. Місце України у світових рейтингах 2019 р. [83]

МІСЦЕ УКРАЇНИ У СВІТОВИХ РЕЙТИНГАХ У 2020 РОЦІ

*Країни розділили однакову сходинку в рейтингу

**Україна в рейтингу представлена вперше

Інфографіку створено за даними відкритих джерел інформації станом на 25.03.2020 року

СЛОВО і ДІЛО

**Україна в рейтингу представлена вперше

**Україна в рейтингу представлена вперше

▼ зниження на X позицій ▲ зростання на X позицій

Рис. 11.8. Місце України у світових рейтингах 2020 р. [83]

11.3. Глобальні проблеми світового господарства й міжнародних економічних відносин

Глобальні проблеми – сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежить саме його існування та перспективи розвитку. Глобальні проблеми пов'язано із природними, економічними й соціальними явищами, які виникли у процесі розвитку сучасної цивілізації. Вони мають загальносвітовий характер як за масштабами та значенням, так і за способами розв'язання, що потребують координації зусиль усього світового співтовариства

Характерні риси

- ці проблеми викликані діями людини (несвідомими або цілеспрямованими);
- вони мають довгострокові негативні наслідки;
- характеризуються не тільки економічними, але й соціальними наслідками;
- масштаб негативних наслідків виходить за межі конкретного регіону й має загальнонаціональний характер;
- їхнє розв'язання потребує колосальних витрат, непосильних для окремої держави

Рис. 11.9. Глобальні проблеми

Система критеріїв зарахування проблем до категорії глобальних

- по-перше, це просторові або географічні критерії, за якими глобальною можна вважати будь-яку проблему, що дозволяє картографування у все-світньому масштабі;
- по-друге, це змістовні ознаки, застосування яких дозволяє виділити філософські аспекти виникнення та поширення глобальних проблем у єдиній системі людства – земної цивілізації, зумовленої єдністю походження й існування людей;
- по-третє, ознака загальності глобальних проблем реалізується за допомогою синергетичного взаємодії перших двох груп ознак і створює таким чином новий критерій – змішаний, коли в один комплекс об'єднуються як громадські, так і природні за походженням процеси. Цей критерій можна вважати головним індикатором глобальності, що дозволяє відокремити глобальні проблеми від соціальних, політичних, економічних проблем, які мають гостроту, але не досягли планетарного масштабу

Рис. 11.10. Система критеріїв зарахування проблем
до категорії глобальних

Рис. 11.11. Класифікація глобальних проблем

Таблиця 11.5

Характеристика основних глобальних проблем сучасності

Проблеми	Характеристика
1	2
Збереження миру	Цивілізація людства дійшла до такого стану, коли локальні національні конфлікти без ефективних запобіжних заходів можуть перетворитися на глобальні та становити загрозу для життя на Землі
Екологічна	Пов'язана із прискоренням НТП, який створює можливості для посилення впливу людини на навколишнє середовище. Прискоривши розвиток виробничих сил і надавши людині нові способи для підкорення природи, НТР не тільки виявила нові взаємозв'язки між людиною та природою, а й визначила нові конфлікти в ході реалізації таких взаємозв'язків. Значно шкодить природі й суспільству підвищення концентрації вуглекислого газу в атмосфері, який утворюється у процесі спалювання вугілля, нафти, газу тощо. Важкими наслідками загрожують людству ерозія та знищення озонового шару, який захищає Землю від сонячного радіоактивного випромінювання. На сьогодні людство не має єдиної програми розв'язання екологічної проблеми. Зусилля вчених і суб'єктів господарювання зосереджено на розробленні нових технологій (перехід на ресурсозберігальні та безвідходні технології); розробленні національних програм раціонального природокористування

1	2
Забезпечення людства сировиною та енергією	Сутність проблеми полягає у: відсутності на сучасному етапі нової, адекватної НТР; відсутності бази забезпечення виробництва енергією та сировиною; затримці в освоєнні альтернативних енергоносіїв; наявності диспропорцій у світовому енергобалансі; переважанні традиційних енергоносіїв; залежності енергозабезпечення багатьох країн від зовнішніх джерел. Можливості запобігання загостренню проблеми полягають у пошуку альтернативних джерел енергії
Освоєння Світового океану	Світовий океан надає людству біоресурси та мінеральну сировину. Розвідані запаси нафти на континентальному шельфі становлять 1/4 світових розвіданих запасів
Економічної відсталості окремих країн	Економіка країн, що розвиваються, значно відстає від інших країн за обсягами виробництва й іншими важливими макроекономічними показниками. Низький соціально-економічний рівень цих країн загострює політичну нестабільність у світі, створює небезпеку виникнення воєнних конфліктів у цих регіонах, призводить до неконтрольованого зростання населення, поширенню небезпечних хвороб у світі тощо. Важливим напрямом у розв'язанні цієї проблеми є ухвалена ООН Програма нового міжнародного економічного порядку, яка передбачає, зокрема, міжнародне сприяння розвитку відсталих країн
Країн, що переходять до ринкової системи	Полягає в необхідності у подоланні їхнього кризового стану та залученні на рівноправній основі у світову економіку. Це комплексна проблема, яка потребує для свого розв'язання активного здійснення цими країнами ринкової трансформації для підвищення ефективності господарювання за умови обов'язкової зацікавленості у сприянні міжнародного співтовариства, головним чином, із боку розвинутих країн
Конверсії військового виробництва, демілітаризація економіки країн, мирного співробітництва між ними	Для країн, що утворилися після розпаду СРСР, вивільнення коштів у ході роззброєння означає можливість сконцентрувати зусилля на вирішенні завдань перехідного періоду. У розвинутих країнах зменшення витрат на гонку озброєнь дозволило скоротити податки населення. Усім країнам, що розвиваються, роззброєння дасть додаткові кошти для подолання економічної відсталості. Роззброєння може суттєво вплинути на всю сукупність міжнародних відносин, перевести їх на загальновизнані демократичні, справедливі та рівноправні норми спілкування народів

Контрольні запитання

1. Які є характерні риси глобалізації світової економіки?
2. Яким чином глобалізацію пов'язано з регіоналізацією світового господарства?
3. Охарактеризуйте етапи розвитку економічної глобалізації.
4. Що таке "інтернаціоналізація господарського життя"?
5. Яка роль НТР у зближенні якісних характеристик сучасного виробництва?
6. Які є чинники поглиблення інтернаціоналізації світового господарства?
7. Які є рушійні сили й особливості сучасної економічної глобалізації?
8. Чи можна виокремити рівні глобалізації?
9. Які є основні форми економічної глобалізації?
10. Які глобальні проблеми світового господарства є найбільш загостреними в умовах його сучасного розвитку?
11. Чи бере Україна участь у розв'язанні глобальних проблем світової економіки?
12. Які міжнародні інститути займаються пом'якшенням і подоланням негативних наслідків глобалізації?
13. Які, на ваш погляд, проблеми є найнебезпечнішими для людства?
14. Як пояснити твердження, що глобальні проблеми людства є наслідком протистояння?
15. Яким чином здійснюють координацію міжнародної економічної політики?
16. Які міжнародні організації беруть участь у розв'язанні глобальної продовольчої проблеми?
17. Які міжнародні організації беруть участь у розв'язанні глобальної екологічної проблеми?
18. Які міжнародні організації беруть участь у розв'язанні глобальної демографічної проблеми?
19. Які міжнародні організації беруть участь у розв'язанні проблеми збереження миру та боротьби з міжнародним тероризмом?

Рекомендована література: [2; 8; 32; 34; 37; 49; 51; 59; 73; 80; 83; 84; 87 – 89; 94; 96; 97; 99; 100].

12. Проблеми інтеграції України до системи світогосподарських зв'язків

Основні питання

12.1. Необхідність в інтеграції України до світового господарства та її значення.

12.2. Національні економічні інтереси України у сфері МЕВ.

12.3. Пріоритети України в регіональному співробітництві.

12.1. Необхідність в інтеграції України до світового господарства та її значення

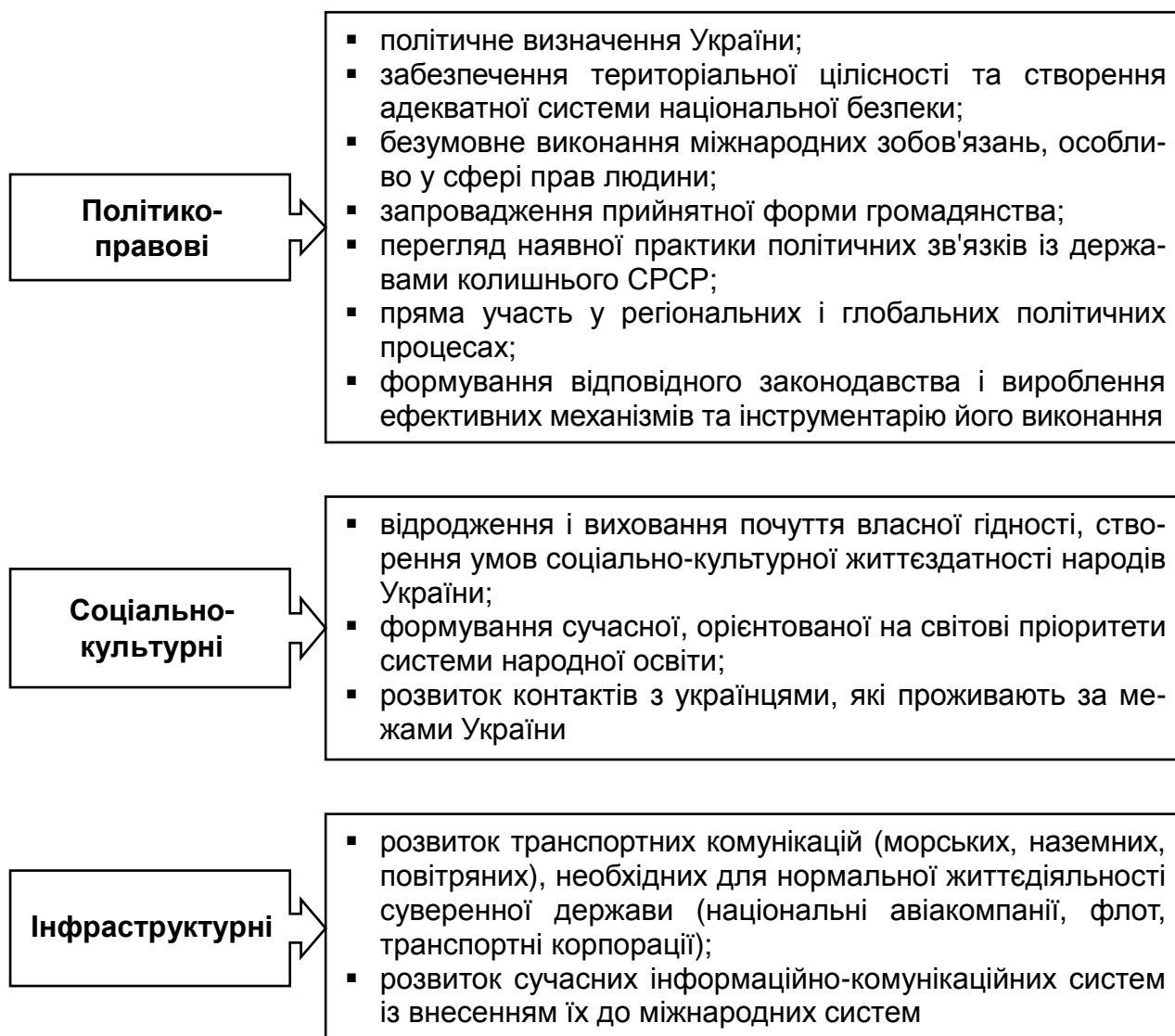

Рис. 12.1. Передумови участі України у світових та регіональних інтеграційних процесах

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Бестужева Світлана Василівна
Козуб Вікторія Олександрівна
Проскурніна Надія Вікторівна та ін.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Навчальний посібник у схемах і таблицях

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Відповідальний за видання *Н. В. Проскурніна*

Відповідальний редактор *О. С. Вяткіна*

Редактор *О. Г. Доценко*

Коректор *О. Г. Доценко*

План 2021 р. Поз. № 25-ЕНП. Обсяг 249 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*